

Grammatiske termer i 100 år¹

Af Henrik Galberg Jacobsen

1. Indledning

1.1. Fra dansk til japansk

I 1998 (bd. 13) bragte tidsskriftet *IDUN*, der udgives af Afdelingen for Dansk og Svensk ved Osaka Universitet for Internationale Studier (Osaka Gaikokugo Daigaku), en stor grammatisk-terminologisk artikel af den japanske skandinavist og lingvist Hideo Mase: »En japansk oversættelse af *Grammatisk talt*«. Grundlaget for artiklen var, som det også fremgår af dens titel, bogen *Grammatisk talt. Anbefalede grammatiske betegnelser* (Dansk Sprognævn, 1996), som Hideo Mase med Dansk Sprognævns tilladelse havde oversat og suppleret med ca. 50 opslagsord (i tillæg til den danske publikations ca. 530 opslagsord). Derudover havde Hideo Mase tilføjet kommentarer til nogle af artiklerne, anført udtaleangivelser (i Dania) til opslagsordene og udarbejdet et japansk-dansk register.

Med artiklen i *IDUN* 13 havde Dansk Sprognævns standardiserede grammatiske terminologi opnået en geografisk udbredelse som hverken Sprognævnet eller jeg som publikationens redaktør havde haft fantasi til at forestille os. For os der arbejder med dansk i Danmark, er det altid inspirerende når resultaterne af vores arbejde bliver brugt ude i den store verden. Og det er i særlig grad tilfredsstillende når der er tale om en så kyndig og kompetent faglig formidling som den der med Hideo Mases artikel i *IDUN* 13 er blevet stillet til rådighed for japanske læsere med interesse for det danske sprog.²

1.2. Fra 1895 til 1995

De ca. 270 anbefalede grammatiske betegnelser der udgør kernen i Sprognævns publikationen *Grammatisk talt* fra 1996, var allerede året før publiceret som særtryk og i *Nyt fra Sprognævnet* (hovedlinjerne i nævnets terminologiforslag fremgår af listen i figur 1). Dansk Sprognævns anbefaling af et sæt standardiserede grammatiske betegnelser kom der-

ved, uden at det i øvrigt havde været tilsigtet, til at falde i 100-året for det første forsøg fra officiel side på at få styr på den grammatiske terminologi i dansk, nemlig Undervisningsministeriets *Bekendtgørelse nr. 179 af 24.8.1895 vedrørende Undervisningen i Modersmaalets Sproglære* (Bek. 24.8.1895).

I det følgende giver jeg en oversigt over de bestræbelser der siden 1895 har været udfoldet for at få gennemført en officielt standardiseret grammatisk terminologi, med karakteristikkere af de enkelte forslag. Jeg begynder med en relativt detaljeret gennemgang i afsnit 2-3 af den nær-

Figur 1
Dansk Sprognævn 1995

1. *vokal*
2. *substantiv*
3. *pronomen*
4. *infinitiv*
5. *præsens participium*
6. *præteritum participium*
7. *nominativ*
8. *genitiv*
9. *singularis*
10. *komparativ*
11. *præsens*
12. *præteritum*
13. *aktiv*
14. *helsætning*
15. *ledsætning*
16. *verbal*
17. *subjekt*
18. *objekt*
19. *direkte objekt*
20. *indirekte objekt*
21. *prædikativ*
22. *særskrivning, sammenskrivning, traditionelt komma, nyt komma, spørgende pronomen/spørgepronomen, finit form, infinit form, nul-infinitiv, at-infinitiv, mådesadverbium, gradsadverbium, holdningsadverbium, lydord, udråbsord, tiltaleord, diatese, s-passiv, blive-passiv, præfiksafledning, suffiksafledning, gruppeafledning, indlejret sætning, udråbspørgsmål, kerneled, adled, agens, patient, forfelt, centralfelt, slutfelt, ekstraposition, inversion, tema, adj., pron., inf.*

Eksempler på Dansk Sprognævns anbefalede grammatiske betegnelser (Dansk Sprognævn marts 1995). Numrene refererer til de tilsvarende termer i listerne i de øvrige figurer. Under pkt. 22 anføres eksempler der i øvrigt er karakteristiske for den pågældende standard, men som ikke er dækket ind via de 21 faste numre.

meste baggrund for Sprognævnets 1995-standard, som jeg selv har haft del i, og hvis tilblivelse jeg har et førstehåndskendskab til. Derefter behandler jeg i afsnit 4-9 den fjernere baggrund fra 1895 og frem. I afsnit 10 diskuterer jeg de forskellige standarders autoritet og rækkevidde.

2. *KUP-rapport 16* (1992)

Dansk Sprognævns engagement i standardiseringen af de grammatiske betegnelser begynder så sent som i december 1994, næsten 40 år efter nævnets oprettelse. På det tidspunkt blev man i nævnet opmærksomme på at man i Undervisningsministeriets Læseplansudvalg for Dansk (dvs. for dansk i folkeskolen), hvor Jørn Lund (professor ved Danmarks Lærerhøjskole 1980-91, medlem af Dansk Sprognævn 1982-) var formand, bl.a. havde diskuteret den grammatiske terminologi. Man var i Læseplansudvalget blevet enige om at følge den terminologi der foreslås i Undervisningsministeriets *Sproglig viden og bevidsthed*, 1992 (*KUP-rapport 16*), 53-58, spec. 57-58 (jf. figur 2).

Rapporten indgik i den serie af såkaldte *KUP-rapporter* der blev udsendt i årene 1989-91 som led i undervisningsminister Bertel Haarders *kvalitetsudviklingsprojekt*. Den var udarbejdet af et udvalg med følgende medlemmer: professor Jørn Lund (formand for udvalget), lektor Elisabeth Hansen, professor (og formand for Dansk Sprognævn) Erik Hansen, lektor Rolf Hesse, fhv. skoledirektør (og medlem af Dansk Sprognævn 1979-90) Karl Hårbøl, overlærerne Dorrit Löb, Lis Mikkelsen og Randi Severinsen samt mag.art. Michael Svendsen Pedersen; udvalgets sekretær var undervisningsinspektør Dorte Heurlin. Det var Erik Hansen der var den oprindelige forfatter til rapportens kapitel 7, »Dansk eller international grammatisk terminologi?«, som indeholdt udvalgets forslag til en standardiseret grammatisk skoleterminologi.

Forslaget i *KUP-rapport 16* var relativt kort (ca. 110 termer) og pragmatisk i sit anlæg. Udvalget gjorde opmærksom på at der »inden for skolens vidt forskellige faglige områder [var] tradition for et samspil af hjemligt og fremmed – ligesom ordforrådet i det hele taget jo rummer både en kerne af hjemlige ord og et væsentligt tilskud af kulturelle aflejringer udefra, nemlig låneord og fremmedord« (s. 57). I konsekvens heraf og under hensyntagen til undervisningen i skolens fremmedsprog fandt udvalget at det ville være »et uheldigt brud med almindelig praksis

at træffe et valg mellem hjemlige og fremmede grammatiske betegnelser«, og foreslog en standard med såvel internationale (latinske) som danske betegnelser. De internationale var de dominerende med ordklassebetegnelser som *verbum*, *substantiv*, *præposition*, ledbetegnelser som *verbal*, *subjekt*, *konjunkional* og bøjningsbetegnelser som *nominativ*, *indikativ*, *imperativ*. Af danske betegnelser foreslog udvalget bl.a. *talord*, *lydord*, *udråbsord*, *ental*, *flertal*, *hankøn*, *hunkøn*, *intetkøn*, *nutid*, *datid*, *førnutid*, *førdatid*, *fremtid*, *sideordning*, *underordning*, *samordning*. Et par nydannelser (jf. dog Dansklærerforeningens 1939-forslag i figur 4) kombinerede hjemligt og fremmed: *samtids participium* og *fortids participium* (for ‘præsens participium’ og ‘præteritum participium’). Hovedlinjerne i forslaget fremgår i øvrigt af eksemplerne i figur 2.

Også i læseplansudvalgene for fremmedsprog var der positiv interesse for at følge *KUP-rapport 16's* forslag til terminologisk standard. Man

Figur 2

KUP-rapport 16 1992

1. *vokal*
2. *substantiv*
3. *pronomen*
4. *infinitiv*
5. *samtids participium*
6. *fortids participium*
7. *nominativ*
8. *genitiv*
9. *ental*
10. *komparativ*
11. *nutid*
12. *datid*
13. *aktiv*
14. *helsætning*
15. *ledsætning*
16. *verbal*
17. *subjekt*
18. *objekt*
19. *direkte objekt*
20. *indirekte objekt*
21. *prædikativ*
22. *finit verbal, infinit verbal, lydord, udråbsord, diatese, skjult/indbygget sætning, kerneled, adled, forfelt, centralfelt, slutfelt.*

Eksempler på betegnelser fra forslaget i *KUP-rapport 16* (1992). Om numrene, se figur 1.

havde dog betinget sig at der blev tale om en standard som også *Gyldendals Røde Ordbøger* og Sprognævnets *Retskrivningsordbogen* ville benytte. Mulighederne for at *Gyldendals Røde Ordbøger* ville tilslutte sig, syntes gode, bl.a. fordi Jørn Lund siden 1991 havde været ansat på Gyldendal som chefredaktør for *Den Store Danske Encyklopædi*. Og hvad *Retskrivningsordbogen* angik, ville det tidsmæssigt være praktisk muligt at ændre terminologien i 2. udgave af bogen, som Sprognævnet på det tidspunkt regnede med at udsende i 1995 (den kom først i 1996), hvis der blev truffet en hurtig afgørelse. *Retskrivningsordbogen*, hvis 1. udg. var kommet i 1986, havde i lighed med sin forgænger, *Retskrivningsordbog* (1955) benyttet sig af den traditionelle danske grammatiske terminologi med fx *navneord* og *udsagnsord* (og ikke *substantiv* og *verbum*). Politikens Forlags ordbogsredaktion havde som svar på en uformel henvendelse givet udtryk for velvilje mht. at følge en terminologi der var anbefalet af Dansk Sprognævn. Og Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs nye 6-binds-ordbog, *Den Danske Ordbog* (omfattende perioden siden 1950, ventes udsendt 2002 ff.), havde i forvejen besluttet i princippet at følge forslaget i *KUP-rapport 16*, og det samme gjaldt artiklerne om sprog i *Den Store Danske Encyklopædi* (bd. 1-20, 1994 ff.).

3. Dansk Sprognævn (1995)

3.1. Udbygning af KUP-forslaget

Mulighederne for en bred tilslutning til en anbefalet grammatisk terminologi så altså ud til at være gunstige omkring årsskiftet 1994/95.

For *Retskrivningsordbogens* vedkommende vanskeliggjordes en umiddelbar tilslutning til standardforslaget i *KUP-rapporten* imidlertid af at forslaget ca. 110 termer kun delvis dækkede de begreber der var behov for i ordbogen (inklusive det omfattende afsnit med *Retskrivningsregler*). Listen måtte derfor udvides hvis den skulle kunne gøre fyldest for *Retskrivningsordbogen*. Og også for andre ordbogsredaktører og lære- og håndbogsforfattere mv. ville det formentlig være en gevinst hvis den oprindelige liste fra *KUP-rapporten* blev udbygget noget.

På den baggrund og efter aftale med Erik Hansen, Sprognævnets formand og den oprindelige forfatter til *KUP-rapportens* forslag, udformede jeg som ansat i Dansk Sprognævn i december 1994 og januar 1995 et mere omfattende forslag til en standardiseret grammatisk terminologi.

Hensigten med dette nye forslag var at det efter drøftelse og justering i Dansk Sprognævns arbejdsudvalg skulle kunne fungere som den af Dansk Sprognævn anbefalede grammatiske terminologi, som Sprognævnet naturligvis også selv ville forpligte sig til at følge i sine egne publikationer, bl.a. *Retskrivningsordbogen* og *Nyt fra Sprognævnet*.

Det udbyggede forslag fulgte den systematiske disposition i *KUP-rapporten*, og så godt som alle termer herfra blev uden videre overtaget. Der var dog to undtagelser, idet *KUP-rapportens* terminologiske nyskabelser *fortids participium* og *samtids participium* blev foreslået erstattet med *nutids participium* og *datids participium* (i den endelige standard afløst af *præsens participium* og *præteritum participium*). Listen blev i øvrigt suppleret med termer for begreber som var brugt i *Retskrivningsordbogen*, 1. udg., 1986 (og med termerne fra de nye kommaregler i den planlagte 2. udg. af bogen). Derudover var der medtaget begreber fra forskellige andre kilder. Det gjaldt først og fremmest *KUP-rapportens* forgænger, *Den Blå Betænkning* fra 1961, ligesom listen også blev konfikeret med det ret omfattende grammatikleksikon i artiklen »Grammatik« i min og Peter Stray Jørgensens *Håndbog i Nudansk*, 2. udg., 1991, 171-177.

3.2. Drøftelser i Sprognævnet

Det udbyggede forslag blev diskuteret på møder i Dansk Sprognævns arbejdsudvalg 27. januar 1995 og 3. marts 1995 samt på et mellemliggende møde i et specielt nedsat underudvalg (Erik Hansen, Niels Davidsen-Nielsen, Jørn Lund, Henrik Møller; jeg var sekretær for underudvalget). Det viste sig på møderne at der blandt arbejdsudvalgets medlemmer var et ønske om et kraftigere islæt af latinske eller internationale betegnelser end der var i det udbyggede forslag (og i det oprindelige forslag fra *KUP-rapporten*), hvad der bl.a. kom til at resultere i anbefalinger af *singularis* og *pluralis* i stedet for *ental* og *flertal* og af *præsens*, *præteritum*, *perfektum*, *pluskvamperfektum*, *futurum* som betegnelser for tempusformerne i stedet for *nutid*, *datid*, *førnutid*, *førdetid*, *fremtid*.

Specielt terminologien i forbindelse med tid og tempus blev diskuteret indgående ud fra den opfattelse at det var vigtigt at kunne skelne terminologisk mellem tempusformer og betydningskategorien 'tid'. Det var inde i overvejelserne at løse problemet ved at anbefale betegnelserne *nutidsform*, *datidsform* (i modsætning til *nutid*, *datid/fortid* osv.). Men eftersom de lange betegnelser på *-form* måtte anses for at ville degenerere til blot *nutid* osv. i den daglige terminologiske praksis, blev resultatet,

som det er fremgået, en anbefaling af de latinske betegnelser *praesens*, *praeteritum* osv. Flere af udvalgets medlemmer mente at man specielt med termen *praeteritum* havde overskredet grænsen mellem acceptabel almenterminologi og snæver specialistterminologi. Det havde man muligvis kunnet undgå ved i stedet at vælge den relativt velkendte latinske term *imperfektum*, der dog her som i den (nordisk)filologiske tradition i øvrigt blev afvist på grund af dens (oprindelige) karakter af aspektbetegnelse (uafsluttethed). Også det i en vis forstand konsekvente valg af *praeteritum participium* ('datids tillægsform' svarende til *praesens participium* 'nutids tillægsform') frem for den traditionelt velkendte *perfektum participium* opleves utvivlsomt af en del som en overskridelse af smertegrænsen.

Med de nævnte og enkelte andre reguleringer kunne Sprognævnets systematiske oversigt så færdigredigeres. Den kom til at bestå af ca. 270 anbefalede termer med ca. 50 tilhørende anbefalede forkortelser, fx *nom.* for *nominativ*, *praep.* for *praeposition* (se nærmere i afsnit 3.3). Den 21.3.1995 udsendtes oversigten til forlag og presse mv., og i juni nummeret af *Nyt fra Sprognævnet* (1995/2) blev den nye standard publiceret til bladets ca. 5000 abonnenter. I foråret 1996 udkom så bogen *Grammatisk talt*, der foruden den systematiske oversigt med de nøgne anbefalede termer indeholdt en alfabetisk leksikondel med både anbefalede og ikke-anbefalede opslagsord og med forklaringer og eksempler under de anbefalede betegnelser. Bogen blev dels udsendt gennem boghandelen, dels udsendt direkte til ca. 10.000 medlemmer af Dansk lærerforeningen.

3.3. Forkortelser

Som tidligere nævnt havde redaktionen af *Den Danske Ordbog* på forhånd besluttet sig for at følge den korte standard i *KUP-rapporten* fra 1992. Redaktionen overførte sin tilslutning til Sprognævnets udvidede standard fra foråret 1995, men havde dog visse betænkeligheder mht. enkelte af de anbefalede forkortelser. Det drejede sig først og fremmest om forkortelserne for *singularis* og *pluralis*. Her anbefalede Sprognævnet de helt korte skrivemåder *sg.* og *pl.*, mens *Den Danske Ordbog* ville foretrække de længere og mere umiddelbart gennemskuelige *sing.* og *plur.*

De fremførte betænkeligheder gav Sprognævnet anledning til nærmere at overveje forholdet mellem de fulde termer og deres forkortelser. Nævnet fastholdt sin beslutning om fortsat at anbefale (og bruge) de allerede publicerede forkortelser, men anerkendte at det af hensyn til læsernes umiddelbare forståelse kunne være hensigtsmæssigt at vælge længe-

re og mere gennemskuelige forkortelser end dem nævnet havde peget på. Nævnet understregede samtidig at hovedsagen var at fremme standardiseringen af de egentlige – uforkortede – grammatiske betegnelser, mens en ensartning af forkortelserne nærmest måtte betragtes som en sidegevinst som nævnet gerne tog med, men som ikke var afgørende. Derudover pointeredes det »at Sprognævnets anbefalinger jo kun gælder når man faktisk forkorter de grammatiske betegnelser. Det står naturligvis de enkelte forfattere og redaktioner frit for at lade være med at forkorte overhovedet – eller at nøjes med at forkorte de betegnelser der bruges særlig hyppigt i den pågældende bog, og lade være med at forkorte de betegnelser der ikke bruges ret meget« (Dansk Sprognævn sept. 1995).

3.4. Gennemslagskraften

Jeg har ikke foretaget nogen systematisk undersøgelse af udbredelsen af de anbefalede grammatiske betegnelser her godt fem år efter lanceringen af Sprognævnets standard, men har dog kunnet notere tilslutning fra bl.a. følgende ord- og håndbøger mv.:

For det første er der – naturligvis – Dansk Sprognævns publikationer: *Retskrivningsordbogen*, 2. udg., 1996 (1. udg., 1986, brugte den danske terminologi fra *Den Blå Betænkning*), *Nyt fra Sprognævnet* siden efteråret 1995 (af pædagogiske grunde dog indtil videre med hyppig brug af de traditionelle danske betegnelser i parentes efter de latinske), *Sæt nyt komma* (1996). Hertil kommer Gyldendals røde *Retskrivningsordbog* (1996), der jo blev udsendt som en slags dubletordbog i kølvandet på den officielle grønne ordbog fra Sprognævnet, og som i konsekvens heraf også måtte følge *Retskrivningsordbogen* terminologisk. *Den Danske Ordbog* (2002-) er allerede nævnt (afsnit 2 og 3.3), og også *Den Store Danske Encyklopædi* har i de sproglige artikler i de indtil nu (oktober 2000) udsendte 17 bind fulgt den nye standardisering. Hertil kommer at Politikens Forlags *Nudansk Ordbog* (seneste udg., 1999) bruger den anbefalede terminologi (hvad den nu stort set har gjort siden 1953 svarende til moderordbogen, *Ordbog over det danske Sprog*, bd. 1-28, 1919-56); *Nudansk Ordbog* bruger dog i lighed med hvad *Den Danske Ordbog* har besluttet, længere og mere gennemskuelige forkortelser end de anbefalede, fx *subst.* og *verb.* i stedet for Sprognævnets *sb.* og *vb.* Samme Forlags *Håndbog i Nudansk* er i 3. udg. (1997) gået over til minutiøs efterlevelse af standarden (men med pædagogisk dublering med de danske termer i parentes en del steder). Politikens store mellemniveauordbog, *Politikens Retskrivnings- og Betydningsordbog* bruger endnu (3. udg., 1999) de

danske grammatiske betegnelser, men i øvrigt ser den nye standard ud til at være på vej ud i folkeskolen: Den bruges (med enkelte afvigelser) i Karl Hårbøl (efter Vilh. Ludvigsen): *Dansk Skoleordbog* (32. udg., Alinea, 2000). Det meget udbredte dansksystem *Så dansk* (Alinea) ved Marianne og Mogens Brandt Jensen mfl., der dækker 3.-9. klasse, har de danske betegnelser som de primære, men indfører de latinske betegnelser som sideformer fra 6. klasse og planlægger en generel overgang til disse betegnelser. Ane Børup og Ulrik Hvilshøj: *Dansk Basisgrammatik* (Gyldendal, 2000) som er beregnet for 8.-10. klasse, anfører i forordet at terminologien med få afvigelser er Dansk Sprognævns og tilføjer at »omtrent samme terminologi« desuden anvendes i serien *Gyldendals Gymnasiale Grammatikker*. Også en anden ny grundlæggende grammatik kan nævnes her, nemlig Anne Marie Heltoft mfl.: *Perleporten. Et introduktionsmateriale til grammatik* (Gad, 1999). Den er beregnet for unge og voksne elever uden grammatiske forudsætninger ved overgangen fra folkeskolen til videregående uddannelser eller VUC, og den anfører også i forordet at den »i hovedsagen« har fulgt Dansk Sprognævns anbefalinger.

4. 1895-bekendtgørelsen

Det første forsøg på en officiel standardisering af de grammatiske betegnelser var som nævnt Undervisningsministeriets bekendtgørelse fra 1895 »vedrørende Undervisningen i Modersmaalets Sproglære« (*Bek. 24.8. 1895*). Man havde i ministeriet konstateret at der var en meget forskelligartet praksis mht. betegnelsen af samme grammatiske begreber i de lærebøger der blev brugt i dansk sproglære, og mente at denne uensartethed var til ulempe for undervisningen. Ministeriet nedsatte derfor 21.5.1894 en kommission bestående af »en Kreds af sagkyndige Mænd« som skulle komme med forslag til »en Række danske Betegnelser« som kunne »danne et ensartet Grundlag for Undervisningen på dette Omraade«.

Kredsen af »sagkyndige Mænd«, hvoraf en enkelt var kvinde, var if. udvalgets protokol (*Protokol 1894-95, 3*) følgende: undervisningsinspektør, professor J. Paludan (formand), undervisningsinspektør, professor N.V. Müller, skoledirektør K.V. Theisen, adjunkt Axel Sørensen, skoleinspektør M. Matzen, cand.mag. Ida Falbe-Hansen, lærer i Himmelev F. Smith, docent Viggo Saaby (redaktør af *Dansk Retskrivningsord-*

bog, 1891 ff.), overlærer Kr. Mikkelsen, skolebestyrer K.A. Schneekloth, dr.phil. F. Rønning, skolebestyrer, professor F.C.B. Dahl, skoleinspektør Joakim Larsen.

Det var en forudsætning for kommissionens arbejde at valget skulle træffes mellem betegnelser der allerede fandtes i den grammatiske litteratur – kommissionen skulle altså ikke være terminologisk nyskabende. Derudover blev der lagt afgørende vægt på såvel betegnelsernes »videnskabelige Rigtighed som deres praktiske Brugbarhed«.

Resultatet blev en liste med ca. 140 gennemført danske (ikke-latinske) betegnelser (se eksempler i figur 3). Som hovedregel var der kun anført én betegnelse for hvert begreb, men i et par tilfælde (markeret med skråstreg i figur 3) blev der givet valgfrihed mellem flere termer. *Bek. 24.8.1895* blev dels trykt i *Lovtidende*, dels optrykt i bl.a. de 5 udgaver af den officielle retskrivningsordbog der udkom fra 1918 til 1929 (se nærmere i afsnit 10 og i litteraturlisten).

5. Retsskrivningsudvalget (1930 ff.)

30.5.1930 nedsatte Undervisningsministeriet et nyt udvalg som skulle revidere listen i 1895-bekendtgørelsen. Dette udvalg er kort omtalt af Jørgen Glahder (1947, 6). Det fremgår heraf at udvalget bestod af J. Byskov, J. Bolt Jørgensen, A. Fossing og V. Brøndal, at det afgav betænkning 17.10.1931, at udvalgets liste – ligesom 1895-listen – kun omfattede danske betegnelser, og at den særlig tog sigte på seminarieundervisningen. Glahder karakteriserer listen som ret traditionel og nævner at den medtager bl.a. *Kendeord, Førnutid, Førdatid, Fremtid*. Han fortsætter: »Listen blev sendt til udtalelse til undervisningsinspektørerne, der i 1932 fik ministeriets tilladelse til at forelægge den for Retsskrivningsudvalget. Udvalget drøftede sagen i flere møder og afgav en betænkning, der indtil videre blev liggende« (smst.).

Også forhandlingsprotokollen for Retsskrivningsudvalget, der var oprettet i 1920, og som var Dansk Sprognævns forgænger som udgiver af den officielle retskrivningsordbog, kan belyse forløbet. Ifølge protokollen (der er ført af Jørgen Glahder) havde udvalget tidligst behandlet spørgsmålet om den grammatiske terminologi i 1921 med henblik på fastsættelsen af redaktionsprincipperne for den næste udgave af retskrivningsordbogen (*Dansk Retsskrivningsordbog*, 1923). Behandlingen var

Figur 3
1895-bekendtgørelsen

1. *Selvlyd*
2. *Navneord*
3. *Stedord/Henvisningsord*
4. *Navnemaade*
5. *(Nutids) Tillægsmaade*
6. *(Datids) Tillægsmaade*
7. *Nævnefald*
8. *Ejefald/Tillægfsald*
9. *Ental*
10. *højere Grad*
11. *Nutid*
12. *Datid*
13. *Handleform*
14. *selvstændig Sætning/(Særsætning/Hovedsætning)*
15. *uselvstændig Sætning/Bisætning*
16. *Omsagn*
17. *Grundled*
18. –
19. *Genstandsled*
20. *Hensynsled*
21. *Omsagnsled*
22. *Selvlydsskifte (Aflyd, Omlyd), Medlydsskifte, Tingsnavn, Tankenavn, paapegende Stedord, indvirkende Udsagnsord, uindvirkende Udsagnsord, tilbagevirkende Udsagnsord, Indrømmelsesbindeord, Forholdsald 'fald, kasus', Afhængighedsfald, Fælleskøn, Intetkøn, den fremsættende Maade, den forestillende Maade, Forsætning, Eftersætning, Mellemsætning, Forholdsordsled, Navnetillæg, Tilstandsbetegnelse.*

Eksempler på anbefalede termer fra *Undervisningsministeriets Bekendtgørelse vedrørende Undervisningen i Modersmaalets Sproglære (Bek. 24.8.1895)*. Om numrene, se figur 1.

dengang kort og godt mundet ud i vedtagelsen: »De danske termini bevares« (*Retskrivningsudvalget 1920-1948*, 2. møde, 15.1.1921).

De grammatiske betegnelser kom først igen på Retskrivningsudvalgets dagsorden i efteråret 1932. På mødet 27.9.1932 vedtog man »at bede medlemmerne af *udvalget om de grammatiske benævnelser* om at indstille til ministeriet, at retskrivningsudvalget fik lejlighed til at udtale sig om disse, inden endelig bestemmelse toges«. På det næste møde (11.10.1932) konstateredes det at der i selve ordbogen »kun [skulle] bruges *ordklassebetegnelser* og helst med den latinske terminologi (bl.a. af hensyn til fremmede)«, og det blev vedtaget at der i »*indledningen* [skulle] tryk-

kes valgfri lister over det latinske, det Mikkelsenske og det Wiwel-Rehlingske system«. På det følgende møde (15.11.1932) forelå et »Udkast til Bekendtgørelse om Undervisningen i dansk Sproglære« af 17/10 1931 fra ministeriet. Udkastets grammatiske benævnelser blev drøftet på dette og de følgende møder (20.12.1932 og 7.2.1933) hvor man drøftede og færdigbehandlede et forslag fra statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne, F.C. Kaalund-Jørgensen, med »en liste over de Wiwel-Rehlingske Benævnelser«.

Herefter hviler spørgsmålet til det tages op igen i maj 1936 med fortsat diskussion to møder og to et halvt år senere i december 1938. Retskrivningsudvalget havde på det tidspunkt måttet opgive at komme igennem med en ændring af retskrivningen (med indførelse af bl.a. små begyndelsesbogstaver i substantiverne og fordanskning af fremmedords stavning) og besluttede at man foreløbig ville »koncentrere sig om den *grammatiske nomenklatur*«. *Dansk Retskrivningsordbog* (3. udg., 2. opl.) var i 1938 for første gang blevet udsendt uden den terminologiske liste fra 1895-bekendtgørelsen, og man ville »nu søge en ny liste skabt på grundlag af tidligere forslag« (2.12.1938). På det næste møde (2.2.1939) blev der nedsat et underudvalg bestående af undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne, H.C. Højberg Christensen, Kaalund-Jørgensen og ordbogens redaktør og udvalgets sekretær, Jørgen Glahder. Udvalgets forhandlingsprotokol har ikke nærmere oplysninger om det videre arbejde, heller ikke om den betænkning som if. Glahder blev afgivet, og som »indtil videre blev liggende«. I øvrigt rykker arbejdet med den grammatiske terminologi fra omkring midten af 1939 gradvis uden for Retskrivningsudvalget, til Dansk lærerforeningen og til Danmarks Radio.

6. Dansk lærerforeningen (1939)

I efteråret 1939 udsendte Dansk lærerforeningens bestyrelse til medlemmerne et forslag til et sæt ensartede grammatiske benævnelser (Dansk lærerforeningen 1939). Det indeholdt termer for ca. 70 grammatiske begreber og gav i omkring halvdelen af tilfældene valgfrihed mellem to betegnelser (jf. figur 4). Der var således tale om en i høj grad eklektisk liste med såvel danske som latinske betegnelser, hvad der nok delvis hang sammen med at navnelisten udtrykkeligt »ikke [tog] Sigte paa noget bestemt Undervisningstrin« (Dansk lærerforeningen 1939, 10).

Figur 4

Danskklærerforeningen 1939

1. –
2. *Substantiv/Navneord*
3. *Pronomen/Stedord*
4. *Infinitiv/Navneform*
5. *Præsens Participium/Samtids Tillægsform*
6. *Perfektum Participium/Førtids Tillægsform*
7. *Nævneform (sb.), Subjektsform/Grundledsform (pron.)*
8. *Genitiv/Tillægsform*
9. *Singularis/Entalsform*
10. *Komparativ/2. Grads Form*
11. *Præsens/Nutidsform*
12. *Imperfektum/Datidsform*
13. *Aktiv*
14. *Helsætning*
15. *Ledsætning/Bisætning*
16. *Verballed/Udsagnsled*
17. *Subjekt/Grundled*
18. *Objekt*
19. *direkte Objekt/fast Objekt*
20. *indirekte objekt/løst Objekt*
21. *(Subjekts)prædikat, (Objekts)prædikat*
22. *t-Form/Intetkønsform, Objektsform/Sideledsform, Indikativ/Almenform, Imperativ/Befaleform, Numerale/Talord, Præposition/Navnebindeord, Centralled 'finit verbal' (i modsætning til Verballed/Udsagnsled 'finit + infinit verbal').*

Eksempler fra Danskklærerforeningens forslag okt. 1939. Om numrene, se figur 1.

Bestyrelsens forslag blev drøftet ved et medlemsmøde i Danskklærerforeningen 18.10.1939, hvor også Retskrivningsudvalgets sekretær Jørgen Glahder var med. Om forløbet af mødet oplyser Glahder (1947, 6) at man efter en del diskussion »enedes om en række principielle ændringer, der nærmest gik ud på en tilknytning til den traditionelle, latinske grammatik«.

Mødet ser ikke ud til at have resulteret i nogen publiceret revideret liste fra Danskklærerforeningen. Og kort tid efter skiftede diskussionen om de grammatiske termer atter regi, denne gang til Danmarks Radio – eller Statsradionfonien som det endnu hed.

7. Statsradiofonien (1940)

I 1940 påbegyndte Statsradiofonien en række udsendelser om det danske sprog med adjunkt, senere rektor, Erik Oxenvad som foredragsholder. I den anledning nedsatte man et udvalg som skulle finde »fælles og for alle forstaaelige Navne paa de forskellige grammatiske Begreber« (Statsradiofonien 1940, 119) til brug i udsendelserne. Udvalget havde tre repræsentanter for radioen: rektor for Danmarks Lærerhøjskole G.J. Arvin, Erik Oxenvad, chefen for radioens foredragsafdeling, Jens Rosenkjær (formand), tre repræsentanter for skolen: O. Bjørneboe (mellem- og real-skolen), E. Borup-Jensen (gymnasiet), F.C. Kaalund Jørgensen (folkeskolen); professor Johs. Brøndum-Nielsen repræsenterede Københavns Universitet, og Jørgen Glahder Retskrivningsordbogen.

Forud for nedsættelsen af udvalget var spørgsmålet om den grammatiske terminologi i øvrigt blevet drøftet privat mellem bl.a. Borup Jensen, Oxenvad, Glahder og Paul Diderichsen (Glahder 1947, 6). De tre førstnævnte kunne fortsætte diskussionen som medlemmer af radioens udvalg, hvorimod Paul Diderichsen – med eller mod sin vilje? – ikke kom med; 20 år senere blev han som hovedforfatter til *Den Blå Betæknings* kapitel om den grammatiske terminologi den skarpeste kritiker af Statsradiofoniens forslag.

Udvalget sigtede oprindelig blot mod radioudsendelserne om det danske sprog, men blev snart mere ambitiøst. Så da udvalget 21.12.1940 kunne afgive sin betænkning, havde den fået form af en enstemmig indstilling til Undervisningsministeriet med en anmodning om at »den udarbejdede grammatiske Navnefortegnelse« ikke alene blev godkendt til brug i radioens sprogudsendelser, men at den også blev anbefalet »til Brug ved Undervisningen i Dansk i Skolens forskellige Former samt ved Seminarierne«, dvs. i »den danske Skole i sin Helhed«.

Statsradiofoniens navneliste var i modsætning til sine forgængere ikke en enkelt liste, men bestod af tre lister beregnet for hvert sit skoletrin, en A-liste, en B-liste og en C-liste.

A-listen (se figur 5) var beregnet for grundskolen (1.-5. klasse) og den eksamensfri mellemskole (6.-8./9. klasse). Den bestod af ca. 75 grammatiske betegnelser. Alle betegnelserne var danske, og kun i et par tilfælde var der i parentes anført en valgfri – men formentlig ikke helt sidestillet – form (se nr. 5, 6 og 18 i figur 5).

B-listen (jf. figur 6) var beregnet for eksamensmellemskolen (6.-9. klasse) og realklassen (10. klasse). Den bestod af betegnelser for ca. 120

begreber og differentierede i en række tilfælde betegnelserne fra A-listen. Ved de begreber hvor der fandtes (findes) både en dansk og en latinsk betegnelse, var begge normalt anført; der var dog enkelte undtagelser, fx *Aktiv*, *Passiv*, *Fælleskønsform*, *Hensynsled*, *Omsagnsled*. De danske betegnelser på B-listen var gennemgående de samme som på A-listen, men i knap 10 tilfælde var A-listens danske betegnelse skiftet ud med en anden dansk betegnelse, fx *Grundledsform*, *Grundform*, *Afhængighedsled*/*Sideled*), der på B-listen var afløst af *Navneform*/*Nominativ*, *Aktiv*, *Objekt* (*Genstandsled*, *Hensynsled*). Bl.a. dette forhold blev senere fremdraget af Paul Diderichsen i hans kritik af 1940-forslaget som helhed (*Den Blå Betænkning* 1961, 60-63).

Statsradiofoniens C-liste var udvidet en smule i forhold til B-listen. Den bestod af betegnelser for ca. 130 begreber, og udvidelsen stammede

Figur 5

Statsradiofonien 1940 (A)

1. *Selvlyd*
2. *Navneord*
3. *Stedord*
4. *Navneform*
5. *Nutids Tillægsform*/(lang T.)
6. *Datids Tillægsform*/(kort T.)
7. *Grundledsform*
8. *Ejeform*
9. *Entalsform*
10. *højere Grads Form*
11. *Nutidsform*
12. *Datidsform*
13. *Grundform* (i modsætning til *S-Form*)
14. *Hovedsætning*
15. *Bisætning*
16. *Udsagnsled*
17. *Grundled*
18. *Afhængighedsled*/(*Sideled*)
19. –
20. –
21. *tillægsagtige Led*/(*Tillægsled*)(?)
22. *n-Ord*, *t-Ord*, *Ejestedord*, *paapegende Stedord*, *Afhængighedsform* (af pron.); *Grundform*, *t-Form*, *e-Form* (af adj.); *Afledning*, *Forstavelse*, *Endelse*, *Navnetillæg*, *Biled*, *ligefrem Ordstilling*, *omvendt Ordstilling*.

Eksempler fra Statsradiofoniens A-liste (for grundskolen og den eksamensfri mellemskole). Om numrene, se figur 1.

Figur 6

Statsradiofonien 1940 (B)

1. *Vokal/Selvlyd*
2. *Navneord/Substantiv*
3. *Stedord/Pronomen*
4. *Navneform/Infinitiv*
5. *Nutids Tillægsform/Præsens Participium*
6. *Datids Tillægsform/Perfektum Participium*
7. *Navneform/Nominativ*
8. *Ejeform/Genitiv*
9. *Ental/Singularis*
10. *højere Grads Form/Komparativ*
11. *Nutidsform/Præsens*
12. *Datidsform/Imperfektum*
13. *Aktiv*
14. *Hovedsætning*
15. *Bisætning*
16. *Udsagnsled/Verballed*
17. *Grundled/Subjekt*
18. *Objekt*
19. *Genstandsled*
20. *Hensynsled*
21. *Omsagnsled*
22. *Tvelyd/Diftong, Konsonantfordobling, Tingsnavn/Konkret, Tankenavn/Abstrakt, tilbagevisende stedord/(refleksivt Pronomen), paaepgende Stedord, indvirken- de/transitivt, Afhængighedsform/Akkusativ, Fælleskønsform, Intetkønsform/ Neutrum, fremsættende Form/Indikativ, Bydeform/Imperativ, Afledning, For- stavelse, Endelse, navneagtig/substantivisk Bisætning, Navnetillæg/Apposition, biordsagtige/adverbielle Led, Forholdsordsled/Præpositionsled, ligefrem Ord- stilling, omvendt Ordstilling.*

Eksempler fra Statsradiofoniens B-liste (for eksamensmellemskolen og realklassen). Om numrene, se figur 1.

især fra at der nu var medtaget et antal mere specielle fonetiske termer, fx *rundet* og *urundet Vokal*, *Fortunge-* og *Bagtungevokal*, *Næselyd/Nasal*, *Hovedtryk*, *Bitryk*, *Svagtryk*. I stedet for B-listens dobbeltformer var der atter eneformer som i A-listen, men nu var det de latinske betegnelser der var eneformerne. Se eksempler i figur 7.

De enkelte lister i Statsradiofoniens forslag var som nævnt beregnet for hvert sit skoletrin. Derudover gik udvalget ud fra at seminariernes elever skulle indøves i termerne på A- og B-listen, ligesom de skulle kende og kunne bruge C-listens (Statsradiofonien 1940, 119).

Figur 7

Statsradiofonien 1940 (C)

1. *Vokal*
2. *Substantiv*
3. *Pronomen*
4. *Infinitiv*
5. *Præsens Participium*
6. *Perfektum Participium*
7. *Nominativ*
8. *Genitiv*
9. *Singularis*
10. *Komparativ*
11. *Præsens*
12. *Imperfektum*
13. *Aktiv*
14. *Hovedsætning*
15. *Bisætning*
16. *Verballed*
17. *Subjekt*
18. *Objekt*
19. *Akkusativobjekt/(direkte Objekt)*
20. *Dativobjekt/(indirekte Objekt)*
21. *Prædikat*
22. *Fortungevokal, Næselyd/Nasal, Hemmelyd/(Spirant), Diftong, Intetkøn/Neutrum, Konkret, Abstrakt, reflektivt Pronomen, demonstrativt Pronomen, transitivt, Akkusativ (Dativ), Fælleskønsform, Intetkønsform/Neutrum, Indikativ, Imperativ, Afledning, Forstavelse/(Præfix), Endelse/(Suffix), substantivisk Bisætning, Apposition, adverbielle Led, Præpositionsled, ligefrem Ordstilling, omvendt Ordstilling/(Inversion).*

Eksempler fra Statsradiofoniens C-liste (for gymnasiet). Om numrene, se figur 1.

8. Den Blå Betænkning (1961)

I 1946-47 var spørgsmålet om de grammatiske betegnelser fremme i seminariekredse (Glahder 1947, 9). Ellers ser sagen ud til at have ligget stille indtil Undervisningsministeriet 1.9.1958 nedsatte et læseplansudvalg som skulle udarbejde undervisningsvejledninger for de enkelte fag efter folkeskoleloven af 1958. Udvalget, hvis formand var statskonsulenten for folkeskolen og seminarierne, K. Helveg Petersen, nedsatte en række underudvalg, heraf et for dansk og skrivning og et for dansk grammatisk terminologi. Det sidstnævnte udvalgs arbejde resulterede i kapitlet »Dansk

grammatisk terminologi« (*Den Blå Betænkning*, 58-84). Det var i det væsentlige affattet af Paul Diderichsen, der som særligt sagkyndig havde været indkaldt til underudvalget og havde afgivet udtalelse til det (jf. Diderichsen 1962 og Skautrup 1968, 298). Også andre sprogfolk og grammatikere havde været inddraget i udvalgets arbejde, således formentlig bl.a. Erik Oxenvad, Erik Rehling og Peter Skautrup, der alle figurerer på listen over særligt sagkyndige i forordet til betænkningens bind II (s. 10).

Kapitlet om den grammatiske terminologi indeholder bl.a. et forslag til en grammatisk »Navneliste« (s. 67 ff.) til brug for sprogiagttagelse og analyse i folkeskolen til og med 3. realklasse. Listen består af tre lister: to ganske korte, der er beregnet for hhv. 3.-5. og 6.-7. skoleår, og som jeg ikke kommer nærmere ind på her, og en hovedliste, der er beregnet for 8.-9. klasse (realafdelingen). Hovedlisten er igen delt op i listen »Danske betegnelser« (s. 68-69, jf. figur 8) og listen »Latinske betegnelser« (s. 69-71, jf. figur 9). Den første liste omfatter ca. 90 danske betegnelser (inkl. de oprindelig latinske *aktiv* og *passiv*, der er foretrukket frem for *handleform* og *lideform*). Den anden liste omfatter de ca. 60 betegnelser fra den danske liste der har modsvarende latinske betegnelser, med disse betegnelser vedføjjet, fx *selvlyd* – *vokal*, *ytringsord* – *interjektion*, *navneform* – *infinitiv*.

Den danske liste er den primære, mens den latinske snarest fungerer som et appendiks eller en serviceliste. Det fremgår dels af listernes indbyrdes placering, dels af udvalgets motivering for medtagelsen af de latinske termer: »Uden at tage stilling til, i hvor stort omfang og på hvilke trin det vil være rimeligt at anvende latinsk terminologi, har udvalget ment det rigtigst at bringe en fortegnelse med de mest anvendte latinske benævnelser, sammenholdt med tilsvarende danske« (s. 68). Herudover bringes der efter listerne et afsnit med udførlige kommentarer til og motiveringer for de enkelte danske termer (s. 71-84).

Om de enkelte termer kan nævnes at *helsætning* og *ledsætning* (der også havde været med i Dansk lærerforeningens 1939-forslag) fra nu af er de fastslåede betegnelser for hhv. selvstændige sætninger og sætninger med ledfunktion. Erik Hansen, der var hovedkraften bag det næste forslag til en grammatisk standard, har i øvrigt karakteriseret 1961-forslaget på denne måde: ».. forfatterne til den Blå Betænkning's grammatikafsnit [er] stærkt bundet af traditionen: De forsøger at bibeholde de fleste gamle betegnelser, men tillader sig at ændre lidt for at komme af med de mest vildledende betegnelser og for at tilvejebringe en vis konsekvens, fx i betegnelserne for bøjningerne« (*KUP-rapport 16*, 1992, 54).

Figur 8

Den Blå Betænkning 1961: Danske betegnelser

1. *selvlyd*
2. *navneord*
3. *stedord*
4. *navneform*
5. *nutids tillægsform*
6. *datids tillægsform*
7. *grundledsfald*
8. *tillægsfald*
9. *entalsform*
10. *2. grad*
11. *nutidsform*
12. *datidsform*
13. *aktiv*
14. *helsætning*
15. *ledsætning*
16. *udsagnsled*
17. *grundled*
18. *genstandsled*
19. *direkte genstandsled*
20. *indirekte genstandsled*
21. *omsagnsled*
22. *»kendeord«, navnestedord, tillægsstedord, ejestedord, påpegende stedord, ytringsord 'interjektion', fælleskønsform, intetkønsform, fortællemand, bydemåde, forstavelse, endelse, »skjult sætning« 'infinet neksus', navneformshelhed 'infinetivneksus', tillægsformshelhed 'participialneksus', navnesamstilling 'aposition', fast og løst omsagnsled, billed, forbinder.*

Eksempler fra listen »Danske betegnelser« i *Den Blå Betænkning* (1961). Om numrene, se figur 1.

Også de latinske betegnelser i *Den Blå Betænkning* (se figur 9) må karakteriseres som stærkt bundet af traditionen. Af enkeltheder kan man i øvrigt bemærke at *prædikativ* overraskende nok endnu ikke har afløst *prædikat*, at *præteritum* har erstattet *imperfektum* (dog uden at det endnu har fået konsekvenser for *perfektum participium* 'datids tillægsform'), og at der er blevet plads til nyere diderichsenske betegnelser som *infinetivneksus* og *participialneksus*.

Figur 9

Den Blå Betænkning 1961: Latinske betegnelser

1. *vokal*
2. *substantiv*
3. *pronomen*
4. *infinitiv*
5. *præsens participium*
6. *perfektum participium*
7. *nominativ*
8. *genitiv*
9. *singularis*
10. *komparativ*
11. *præsens*
12. *præteritum*
13. – (aktiv er opført som dansk term, jf. figur 8)
14. –
15. –
16. *verballed*
17. *subjekt*
18. *objekt*
19. [*direkte objekt*]
20. [*indirekte objekt*]
21. *prædikat*
22. *artikel, substantivisk pronomen, adjektivisk pronomen, ejestedord, påpegende stedord, interjektion, commune (maskulinum, femininum), neutrum, [fortælle-måde med modsvarigheden indikativ er ikke med på listen!], imperativ, præfiks, suffiks, infinitivneksus, participialneksus, apposition.*

Eksempler fra listen »Latinske betegnelser« i *Den Blå Betænkning* (1961). Om numrene, se figur 1.

9. KUP-rapport og Sprognævn (1992 ff.)

De næste grammatiske standarder – *KUP-rapportens* fra 1992 og Dansk Sprognævns fra 1995 – er allerede omtalt i afsnit 2 og 3. Her skal blot fremhæves det fællestræk ved dem at de principielt kun anbefaler én term for hvert begreb, og at de latinske betegnelser gennemgående er fortrukket for de danske. Om Sprognævnets 1995-standard kan man desuden notere at den med sine ca. 270 anbefalede termer og ca. 50 anbefalede forkortelser er den mest omfattende af de behandlede danske standarder.

10. Autoritet og rækkevidde

De forskellige grammatisk-terminologiske standarder siden 1895 har ikke blot adskilt sig fra hinanden mht. deres indhold, men også mht. deres autoritet og rækkevidde. Der har været forskel på hvem der har udsendt dem, hvem de har været møntet på, og i hvor høj grad de har været forpligtende for den gruppe de har været beregnet for.

Den mest officielle standard er stadig *Bek. 24.8.1895*. Den blev udsendt som en regulær ministeriel bekendtgørelse til brug for hele det offentlige og private skolesystem fra folkeskoleniveau (borger- og almueskolerne), inkl. seminarierne, til og med realskoler og latinskoler, for de sidstnævntes vedkommende »dog kun for saa vidt danske grammatiske Betegnelser overhovedet benyttes ved Undervisningen«. Der er imidlertid ikke tale om at ministeriet pålægger de pågældende skoler at indføre bekendtgørelsens grammatiske betegnelser, men blot om at betegnelserne »anbefales .. til Indførelse«, eftersom de af ministeriet anses »for egnede til i *alt Fald indtil videre* at anvendes ved Undervisningen i Modersmaalets Sproglære« (min fremhævelse). 1895-bekendtgørelsen blev vedligeholdt og styrket ved en række optryk i de næste ca. 35 år, dels i forskellige småhæfter fra Pios Boghandel sammen med de gældende bekendtgørelser om retskrivning (*Retskrivningsregler af 27. Februar 1892* etc., 1895, 1901, 1909), dels i den officielle (ministerielle) retskrivningsordbog i udgaverne fra 1918 til 1929 (dvs. *Saabys Retskrivningsordbog*, 7.-8. udg., 1918-19, og *Dansk Retskrivningsordbog*, 1.-3. udg., 1923-29).

Specielt placeringen i retskrivningsordbøgerne vejer tungt. Anbefalingen af de grammatiske benævnelser indgår her sideordnet med afsnittene »I Lydbetegnelsen«, »II Stort Begyndelsesbogstav« osv. som et sidste afsnit i Retskrivningsvejledningen med overskriften »VII Tillæg. De grammatiske Benævnelser« (her citeret efter *Dansk Retskrivningsordbog*, 1929). Denne sammenkædning med de officielle retskrivningsregler, der jo ikke blot var anbefalede retningslinjer, men som det ifølge retskrivningsbekendtgørelsen fra 1892 (*Bek. 27.2.1892*) var pålagt de offentlige og private eksamensberettigede skoler at følge, har næppe kunnet undgå at få terminologibekendtgørelsen til at fremstå som mere autoritativ end den egentlig havde krav på. Jf. også følgende vurdering fra retskrivningsordbogens redaktør, Jørgen Glahder: »Ved optagelsen i retskrivningsordbøgerne var [1895-]listen på en vis måde blevet officiel, men fra 1938 [da listen udelades i optrykket af ordbogen] står vi faktisk uden en officiel dansk terminologi« (Glahder 1947, 5). Hertil kommer også at

indordningen i Retskrivningsreglerne var med til at placere spørgsmålet om de grammatiske betegnelser i retskrivningsautoriteternes regi. Man kan således med en vis ret hævde at der blot var tale om en fortsættelse af traditionen da Dansk Sprognævn i 1994 engagerede sig i spørgsmålet om den grammatiske terminologi.

Dansklærerforeningens forslag fra 1939 nåede knap nok ud over oplægsstadiet og kom bl.a. af den grund aldrig på tale som officiel terminologi.

Statsradiofoniens tredelte forslag fra 1940 blev som nævnt indsendt til Undervisningsministeriet med henblik på autorisation til brug for »den danske Skole i sin Helhed«. Autorisationen udeblev imidlertid, »så vidt vides fordi den daværende undervisningsminister [dvs. Jørgen Jørgensen] fandt det betænkeligt at autorisere tre forskellige systemer, og fordi han ikke fandt det tilrådeligt at fastlåse terminologien (og dermed den grammatiske begrebsbestemmelse) på et tidspunkt, da sproganalysens principper var inde i en rivende udvikling« (*Den Blå Betænkning* 1961, 62). 1940-forslaget blev således ikke den generelle afløser for 1895-bekendtgørelsen som forslagsstillerne havde håbet. Det fik dog ikke desto mindre en delvis autorisation, idet forslagets A-liste (jf. figur 5) i august 1942 blev anbefalet til brug ved den sproglige analyse i den eksamensfri folkeskole (*Undervisningsvejledning* 1942, 28).

Først med den danske termliste i *Den Blå Betænkning* (1961) kan 1895-bekendtgørelsen siges at have fået en officiel afløser, om end både placeringen i en *undervisningsvejledning* og den meget indirekte anbefaling der kan læses ud af den ledsagende tekst, ikke forlener listen med noget stærkt autoritativt præg. Listen blev ikke desto mindre en standard som kom til at nyde bred anerkendelse blandt lærebogsforfattere og ordbogsredaktører, og som bl.a. Dansk Sprognævn følte sig forpligtet til at følge i *Retskrivningsordbogen* (1. udg., 1986) og i *Nyt fra Sprognævnet* mv.

Også forslaget i *KUP-rapport 16* fremstod med en vis officiel vægt. Ganske vist fremkom det i en publikation med genrebetegnelsen *rapport*, der må antages at være (endnu) mindre bindende end en *undervisningsvejledning*. Og ganske vist optrådte det i rapporten som »Et forslag« (s. 57). Men i modsætning til forslaget fra 1961 fremlagdes det med en klar og utvetydig anbefaling fra udvalget: »Udvalget anbefaler, at der i skolen anvendes fælles grammatisk terminologi i folkeskolen og ungdomsuddannelserne, og at betegnelserne på nær enkelte undtagelser er de internationale, latinske. Se side 53 ff. [dvs. terminologikapitlet]« (s. 14). Forslaget nåede da også på kort tid at vinde betydeligt fodfæste, hvad der –

paradoksalt nok – accentuerede behovet for en udbygning og afløsning af det (se afsnit 2 og 3.1).

Den indtil videre seneste terminologiske standard, Dansk Sprognævns fra 1995, er i modsætning til sine forgængere fra 1895, 1961 og 1992 ikke udgået fra Undervisningsministeriet og står dermed uden den autoritet over for skolen som flere af de tidligere standarder havde. Og til forskel fra alle tidligere standardiseringsforsøg sigter den videre end skolens arbejde med dansk sprog, idet den generelt anbefales »til brug i lærebøger, ordbøger og andre håndbøger«. Alene den bredere, til dels private, målgruppe udelukker pålæg fra Sprognævnets side, men i øvrigt ligger det uden for Sprognævnets beføjelser at foreskrive en bestemt terminologi for noget fagområde. Hvis Sprognævnets grammatisk-terminologiske standard skal vinde almen accept og udbredelse – hvad den som tidligere nævnt har pæne udsigter til – må det således primært være i kraft af frivillig tilslutning fra lærebogsforfattere, dansklærere, ordbogsredaktører og andre sproglige formidlere.

Noter

1. Artiklen er oprindelig skrevet til og publiceret i *IDUN* 14. *Dedicated to Professor Hideo Mase on the Occasion of His Retirement*. Osaka Gaikokugo Daigaku, The Department of Danish and Swedish, Osaka, 2000 [2001], 223-46.
2. Og det er ikke så få. Ved Afdelingen for Dansk og Svensk ved Osaka Gaikokugo Daigaku er der til stadighed ca. 60 danskstuderende fordelt på 4 år-gange (og et tilsvarende antal svenskstuderende).

Litteratur

Bek. 27.2.1892 = Bekendtgørelse [nr. 24 af 27.2.1892] fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om Retskrivningen. Trykt i *Lovtidende for 1892.*, 142-51.

Bek. 24.8.1895 = Bekendtgørelse [nr. 179 af 24.8.1895 fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet] vedrørende Undervisningen i Modersmaalets Sproglære. Trykt i *Lovtidende for 1895*, 682-85. Optrukt i *Retskrivningsregler af 27. Februar 1892 etc.*, 1895, 1901, 1909 (Pios Boghandel), *Saabys Retskrivningsordbog*, 7. udg., 1918, og 8. udg., 1919, 28-31, og (uden indledning) i *Dansk Retskrivningsordbog*, 1. udg., 1923, 2. udg., 1925, og 3. udg., 1. opl., 1929, XXXVI-XXXIX (men ikke i 2.-6. opl., 1938-46).

- Blå Betænkning, Den = Undervisningsvejledning for Folkeskolen II. Betænkning [nr. 297] afgivet af det af Undervisningsministeriet under 1. september 1958 nedsatte læseplansudvalg.* 1961. Specielt kap. 4: »Dansk grammatisk terminologi« (58-84).
- Dansklærerforeningen 1939 = »[Forslag til grammatiske Benævnelser]«. *Meddelelser fra Dansklærerforeningen*, 9-12 (nr. 2, okt. 1939).
- Dansk Sprognævn 1991 = »Udsagnsord eller verbum?«. *Nyt fra Sprognævnet 1991/2* (juni), 12.
- Dansk Sprognævn marts 1995 = *Anbefalede grammatiske betegnelser. Systematisk oversigt*. Særtryk, 4 s. Også trykt i *Nyt fra Sprognævnet 1995/2* (juni), 1-7, i Dansk Sprognævn 1996, 11-20, og i Henrik Galberg Jacobsen og Peder Skyum-Nielsen: *Dansk sprog. En grundbog*. Schønberg, 1996, 233-41.
- Dansk Sprognævn sept. 1995 = HGJ: »PS om grammatiske betegnelser og forkortelser«. *Nyt fra Sprognævnet 1995/3*, 14.
- Dansk Sprognævn 1996: *Grammatisk talt. Anbefalede sproglige betegnelser*. Red. af Henrik Galberg Jacobsen. Dansk Sprognævns skrifter 24. Dansklærerforeningen. – Japansk oversættelse (udvidet med ca. 50 termer) i *IDUN* 13, 1-54. Osaka (Hideo Mase: »En japansk oversættelse af *Grammatisk talt*«).
- Diderichsen, Paul 1962: »Kaos i grammatikken. Bidrag til forståelse af aktuelle analyseproblemer«. *Meddelelser fra Dansklærerforeningen*, 179-203.
- Glahder, Jørgen 1947: »Grammatisk terminologi«. *Dansk Seminarieblad*. 33. årg., 5-9 (april).
- KUP-rapport 16 = Sproglig viden og bevidsthed. Undervisningen i sproglig viden og bevidsthed i det danske uddannelsessystem*. Rapport nr. 16 i en serie om kvalitet i uddannelse og undervisning. Undervisningsministeriet 1992. Specielt kap. 7: »Dansk eller international grammatisk terminologi?« (53-58).
- Protokol 1894-95 = Protokol for den ved Skrivelse fra Ministeriet for Kirke[-] og Undervisningsvæsenet af 21. Maj 1894 nedsatte Kommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om en eventuel Fastsættelse af en Række ensartede danske Benævnelser paa grammatiske Begreber*. Håndskrevet protokol i Rigsarkivet (Kultusministeriet, 2. kt., Anneksarkiver, proveniens 06/2).
- Retskrivningsudvalget 1920-1948. Forhandlingsprotokol for Det staaende Retskrivningsudvalg i Henhold til Skrivelse fra Undervisningsministeriet, 31. Marts 1920 (Brev Nr. 4414)*. Håndskrevet protokol i Dansk Sprognævns arkiv.
- Skautrup, Peter 1968: *Det danske Sprogs Historie*. Bd. 4, 297-98.
- Statsradiofonien 1940 = *Statsradiofoniens Indstilling [om grammatiske betegnelser] til Undervisningsministeriet den 21. December 1940*. Trykt som Bilag A i: *Undervisningsvejledning 1942*, 119-22.
- Undervisningsvejledning 1942 = Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole udarbejdet af det af Undervisningsministeriet under 27. Juni 1941 nedsatte Udvalg*. Specielt 28-29 og 119-22.